

Kam želijo slovenske univerze

Prof. dr. Franc Forstnerič, Fakulteta za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani

DELO, Gostujoče pero, 16.12.2008

Verjetno ni sistema, ki bi bil za družbeni in gospodarski razvoj dolgoročno pomembnejši od visokega šolstva, pa vendar je to področje pri nas že dlje časa med najbolj zapostavljenimi. Ministru Gregorju Golobiču želim veliko uspeha pri urejanju razmer, dasiravno mu ne zavidam podedovanega stanja. Slovenija namenja iz javnih sredstev visokemu šolstvu le dober odstotek BDP (brez socialnih transferjev še precej pod 1%), kar je med najnižjimi deleži v Evropi. Univerza v Ljubljani, ki se trenutno edina v Sloveniji uvršča na nekatere mednarodne lestvice kakovosti kot sta šanghajska in Timesova, porabi dobrih 80% prejetih sredstev za študijsko dejavnost zgolj za plače učiteljev; kje so še dragi laboratoriji in oprema. V času solidne gospodarske rasti v zadnjem desetletju je delež BDP za visoko šolstvo celo padal in hkrati z njim tudi realne plače visokošolskih učiteljev. Prostorski pogoji mnogih fakultet Univerze v Ljubljani niso bistveno drugačni od tistih iz časov mojega študija pred tridesetimi leti, število študentov pa se je v tem času skoraj potrojilo. Visoko šolstvo se obravnava predvsem kot javni strošek, čeprav ustvarja zelo otipljivo vrednost – znanje.

Bolonjska prenova in konkurenca novih zavodov

Bistvo bolonjske prenove študija je njegova modernizacija in povečanje učinkovitosti, usklajitev evropskih sistemov in medsebojno priznavanje kreditov in diplom. Njena izvedba zahteva več dela učiteljev na študenta, čemur sredstva zaenkrat niso sledila. Za drugo bolonjsko stopnjo, kjer večina programov ne more računati z veliki skupinami, namenja Uredba o financiranju za leto 2009 med 2500 in 6000 evrov po študentu glede na vrsto programa. Tipičen naravoslovni program naj bi prejel 4000 evrov po študentu, oziroma sto tisoč evrov za skupino 25 študentov, kar ne zadošča niti za plače izvajalcev. Problem je tudi neprimerna (prenizka) uvrstitev programov za izobraževanje učiteljev naravoslovja, ki jih Uredba izenačuje z vsemi ostalimi (bolj množičnimi in izvedbeno dosti cenejšimi) izobraževalnimi programi. V primerjavi z razvitimi evropskimi državami ali ZDA so omenjeni zneski naravnost smešni.

Ob mačehovskem odnosu do obstoječih javnih univerz pa je država ustanavljala nove in nove visokošolske zavode z argumenti povečevanja konkurenčnosti in regionalizacije. Vsaka akreditacija zavoda doda v isto vrečo še enega porabnika, ne da bi se vreča ustrezno povečala. Visokošolski kolač je mamljiv za konkurenco, ki vstopa na trg brez ustreznih kadrovskih in prostorskih zmogljivosti, torej z nizko ceno dela in brez zagotavljanja kakovosti. Lastniki šol brez osnovne raziskovalne infrastrukture in s poceni pogodbenim delom lahko ustvarjajo zase dobičke tudi ob nizkem številu študentov.

Legitimen družbeni dogovor, da ponudimo terciarno izobrazbo čim večjemu delu populacije, zahteva razslojitev visokošolskega sistema po zgledu razvitih držav. Elitne univerze niso najbolj množične, nanje je težko priti in študij je drag, saj poteka delo v majhnih skupinah, učitelji pa imajo dovolj časa za raziskovalno in razvojno delo. Temu primerno zahtevni so pogoji (v smislu znanstvene in pedagoške odličnosti) za sprejem na učiteljsko mesto. Žig kakovosti elitnih univerz je zagotovilo za dosežen nivo znanja in uspešen začetek kariere, njihovi diplomanti imajo najboljše možnosti postati vodilni nosilci razvoja. Na drugem koncu spektra so »community colleges«, ki ponujajo za bistveno nižjo ceno manj zahtevno izobrazbo, od njihovih učiteljev pa se ob višji pedagoški obremenitvi ne pričakuje resnega znanstvenega dela. Vmes je širok spekter ustanov, ki nudijo vsakomur nekaj po primerni zahtevnosti in ceni. Sporadični razvoj pa je v Sloveniji privedel do tega, da je pri nas vse

navedeno med seboj pomešano in da vsi visokošolski zavodi prejemajo enaka sredstva po študentu v programu iste vrste, kar je dolgoročno nevzdržno z narodnogospodarskega vidika.

Univerzitetne habilitacije

Univerze bodo morale tudi same še marsikaj postoriti. Najpomembnejšo vlogo pri njihovem razvoju ima izbor učiteljev in sodelavcev, na tej točki univerza dolgoročno stoji ali pade. Univerzitetna »habilitacija« (izvolitev v naziv) pomeni licenco za poučevanje. Univerze jih podeljujejo s postopkom, ki naj bi zagotavljal usposobljenost za kvalitetno izvedbo pouka ter visok nivo raziskovalnega ali umetniškega dela. Izbrani poročevalci - strokovnjaki za dano področje - podajo strokovna mnenja, ki jih nato pregleda univerzitetna habilitacijska komisija, sestavljena iz rednih profesorjev z različnih področij in predstavnika študentov. Njena naloga je preveriti izpolnjevanje znanstvenih in pedagoških pogojev, zagotoviti primerljivost med področji in enakopravno obravnavo kandidatov. Načelo avtonomnosti univerzam omogoča postavljanje sebi primerne nivoje zahtevnosti.

Na ljubljanski univerzi je bistven dvig zahtevnosti pred dvajsetimi leti uvedla habilitacijska komisija pod vodstvom akad. prof. Marjana Kordaša (minimalni kriteriji za znanstvena ali umetniška dela, mentorstva, avtorstvo učbenikov ipd.). Ko je univerza letos ponudila v interno razpravo nekoliko zaostren predlog meril z dodano zahtevo po mednarodni odmevnosti, se je sprožil plaz kritik in divergentnih mnenj. Tudi na straneh DELA smo lahko brali o škodljivosti objavljanja v tujih znanstvenih revijah (»zastonski izvoz znanja«), o škodljivosti povdarjanja znanstvenega dela na račun pedagoškega in podobno. Ob tem se je skušal v javnosti ustvarjati razkol med naravoslovjem in družboslovjem, saj je prvo po merilu citiranosti bistveno odmevnejše od drugega.

Avtorji teh mnenj morda ne poznajo nekaterih osnovnih aksiomov in tradicij zahodnih univerz. Brez dobrega znanstvenega, razvojnega ali umetniškega dela smo lahko le učitelji v malo boljši srednji šoli. Znanstveno delo pomeni razvoj novega znanja, ki ga univerze ustvarjajo v javno dobro. Očitno se celo na univerzi marsikdo ne zaveda, kaj v resnici pomeni povezanost med raziskovalnim in pedagoškim delom, nekateri to celo razumejo kot floskulo. Pedagoško delo na univerzah se ne more meriti z enakimi kriteriji kot na osnovnih in srednjih šolah ali celo na "community colleges" (vloženi trud, pedagoški žar, govorniška sposobnost). Vse navedeno je seveda še kako pomembno, a ni dovolj za vrhunskost pedagoškega dela na univerzi. Univerzitetni učitelj ni le posrednik naučenega znanja, ampak je njegov soustvarjalec; posreduje tudi izkušnje in znanje, pridobljeno z lastnimi raziskavami. Le s tem lahko študentom verodostojno prikaže poglobljen in aktualen vpogled v področje.

Odmevnost znanstvenega dela je bistveno širši pojem od citiranosti in kriterije je nujno prilagoditi področju. V družboslovju so monografije pri mednarodnih založbah pomembnejše od objav v revijah, merjenje citiranosti pa je manj univerzalno kot v naravoslovju. Objava v reviji brez mednarodnega vpliva, ki jo izdaja krog sodelavcev na domači ali sosednji fakulteti, ne more šteti enako kot objava v elitni reviji z visokim faktorjem vpliva in z mednarodnim uredniškim odborom. Hkrati pa razlika v nivoju citiranosti ne pomeni nujno primerljive razlike v dejanski kvaliteti. Problem vrednotenja znanstvenih dosežkov je pereč na vseh področjih in noben avtomatizem, osnovan zgolj na bibliometričnih podatkih, ki so sicer v veliko oporo, ne more nadomestiti ekspertne ocene (»peer review«).

Habilitacijska komisija ne potrebuje natančno zapisanih pogojev, ki bi bili hkrati potrebni in zadostni ter posledično iztožljivi. Potrebuje pa jasne minimalne pogoje ter diskrecijsko pravico za vsebinsko ocenjevanje in odločanje, ki temelji na strokovnih merilih in mnenjih

neodvisnih poročevalcev ter na mednarodni primerljivosti na vsakem področju. Habilitacija ne sme postati iztožljiva pravica, kar se je zaradi neprimernih formulacij meril že dogajalo.

Zakon o univerzi in evropski standardi kakovosti

Slovenska rektorska konferenca je pred nedavnim ponudila v javno razpravo predlog Zakona o univerzi, ki bi univerze izločil iz sistema visokega šolstva in jim omogočil višjo stopnjo avtonomije, partnerski odnos z državo in primernejši nivo integralnega financiranja. Predlog, ki je po besedah sestavljavcev pripravljen po zgledu najsodobnejših tovrstnih evropskih zakonov, prepušča notranjo organizacijo univerzam samim. Pogrešam jasno razlago, zakaj predlaganih rešitev ne bi bilo mogoče uveljaviti v skupnem zakonu o visokem šolstvu. Kot nujno vidim ohranitev in utrditev pravne subjektivitete članic univerz, kar je nakazana alternativna možnost v 10. členu 2. poglavja predloga. Kritičen sem do predlaganih izhodišč financiranja, saj ohranjajo študentske parametre kot skoraj edino merilo delitve sredstev; to vodi v zniževanje kvalitete. Morebitno sprejetje zakona ne bo prineslo dviga kakovosti brez spremljajočih sistemskih ukrepov države in univerz. Univerze morajo aktivno izkoriščati raziskovalne potenciale v čim tesnejšem sodelovanju in povezovanju z dobro razvito mrežo raziskovalnih inštitutov. Hkrati se bodo morale pričeti vključevati v sistem merjenja in zagotavljanja kakovosti na vseh področjih svojega dela z upoštevanjem evropskih standardov EUA in ENQA.